

## De Graanoogst

*In deze reeks trachten we een beeld te scheppen hoe onze voorouders, speciaal de boer, leefde en werkte in de eerste helft van deze eeuw. Het is de periode waarin de boerenstiel drastisch veranderde van handwerk tot gemechaniseerde arbeid. Het is het harde leven van onze ouders en grootouders.*

*Even belangrijk als zijn vee, waren voor de boer de vruchten op het veld, en dan vooral de graanoogst. In deze bijdrage overlopen we eens wat erin die tijd allemaal bij het winnen van graan kijken kwam.*

### De vruchten der aarde

In de periode waar we het in deze bijdrage over hebben was er nog geen sprake van mais. Het graan dat in de Kempen gewonnen werd, was in volgorde van belangrijkheid: koren, haver, gerst en tarwe. Daarnaast was er op de akkers nog plaats voor bieten en rapen. Vóór de laatste oorlog was er ook nog ergens een lapje grond met boekweit voor de dagelijkse pannenkoek, koolzaad ( *sluur*) voor de noodzakelijke olie (*smout*), hennep ( *kennep*), nodig voor het maken van touw, een weinig vlas waar men linnen van maakte, en onder de oorlog ook hier en daar een plek tabak. Deze keer hebben we vooral aandacht voor het graan.

Van gerst had men 2 soorten: de wintergerst die vóór de winter en de zomergerst die in het voorjaar ge\_zaaid werd. Door deze verschuiving kreeg de boer meer spreiding van het werk en van de beschikbaarheid van voer. Want de gerst, vermengd met bieten, diende in hoofdzaak als voer voor de koeien en varkens. Haver was het voer voornamelijk voor het paard, maar ook voor het ander vee, terwijl rogge en tarwe het meel leverden voor het dagelijkse brood.

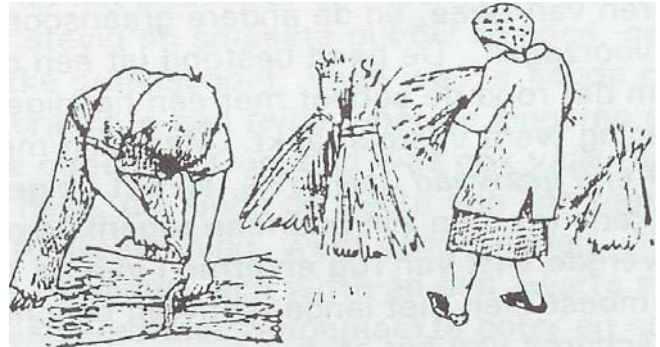


De graancyclus begon in het najaar als de velden klaar gemaakt werden. Eerst werd er dagenlang mest uitgevaren. Men reed met de mestkar over het veld en op geregelde afstanden werd telkens met de mesthaak een hoopje mest van de kar getrokken. Daarna werden deze hoopjes met de riek over het land gespreid (*mestbrei-je*). Mest uitrijden was zwaar labeur.

Dan kwam het ploegen waarbij van paard én voerman weer veel gevraagd werd. Tenslotte werden de velden ingezaaid, aanvankelijk met de hand (met de *zeikörf*), later met de zaaimachine. Met het jonge graan op de akker kon men gerust de winter ingaan.

In het voorjaar werd er eerst cyanamide (*cyaniet*) gezaaid om het onkruid tussen het graan te bestrijden. Ook werd er nu vaak tussen het rogge en de haver klaver gezaaid, die op het einde van de zomer na de graanoogst kon doorgroeien als veevoer of om geoogst te worden voor het zaad. Men was vooral beducht voor de '*zwaai*' in het koren, een grassoort die boven het koren uitgroeide en het verstikte. Daarnaast had men ook wel last van korenbloemen (de *blauwbloom*) en de klaproos.

Begin juli, afhankelijk van het weer, begon de oogst van de gerst. Dit was de minst aangename graansoort omdat de lange kafnaalden (de *vlimmen*) enorm prikten en overal achter de kleding binnenkropen. De korenoogst volgde hierna tot rond 21 juli. Haver kwam als laatste aan de beurt.



Heel in 't begin van deze eeuw werd er nog gemaaid met de zeis. Aan de maaskant gebruikte men een *zigt*, een zeis met een korte steel die met één hand gezwaaid werd. In de andere hand had men een haak om het graan tegen te houden. In de Kempen maaide men met de zeis. Breed zwaaiend werden de halmen in busseltjes tegen het nog rechtstaande graan gelegd. Om het in schoven te binden werden deze busseltjes een voor een opgeraapt zodat ze vanonder min of meer gelijk kwamen.



*Maaien met de zigt*

Ook toen later met de machine gemaaid werd, moest ook nog eerst een breedte met de hand gemaaid worden. Gewoonlijk was dit langs een grachtkant, waar het graan niet altijd rechtop stond en waar er vaak doornen door gegroeid waren. Dan moest er iemand achteruit naast de maaier gaan om met een stok het graan recht te houden. "*Water en bloed zwödsje ich doabi-j,*" zei me iemand die telkens de zeis van zijn vader rakelings langs zijn benen zag flitsen, terwijl hij intussen het koren probeerde omhoog te duwen.

Rond 1920 kwam in Opoeteren de eerste maaimachine in gebruik (*het klein mesji-jnJ*). De man die de machine bediende nam plaats op de rechtse stoel, dus boven het rechterwiel. Van zijn kundigheid hing het af of de schoven de juiste vorm en omvang hadden: hij moest het paard in het juiste tempo precies langs het nog rechtstaande graan sturen (*het gezwaardJ*, de maaibalk in de gaten houden zodat deze niet de grond in boorde, de halmen met een stok naar achter drukken en met de voet op het juiste ogenblik de schoof laten vallen.

Aan het einde van het veld gekomen, werd de maaibalk opgetrokken, de voerman nam plaats op de linker stoel en werd er over het gemaaide land terug naar het begin van het *gezwaard* gereden.

Langsheen het soms meer dan 100 meter lange stuk graan stonden op geregelde afstanden de binders, die het koren van twee, en de andere graansoorten van één band voorzagen. De band bestond uit een dun busseltje graan dat rond de schoof met een handige handdraai beweging werd vastgemaakt. Men ging met het binden het ene *gezwaard* naar links, en het volgende naar rechts, telkens tot men zijn buurman tegenkwam. Graan opbinden vergde veel van rug en armen van de binders. De armen moest men met lange mouwen beschermen tegen het schuren van het stugge graan. Ook de huid van de benen kreeg het hard te verduren omdat lange broeken in die tijd nog zeker geen verworvenheid was van het vrouwvolk.

Iedereen op de boerderij, behalve de boerin die voor de kost moest zorgen, stond mee in het veld . Soms was er hulp van andere mensen uit de buurt. De kinderen die nog te klein waren om al schoven (*gelègke*) te binden moesten met een stok de her en der liggende graanhalmen in het nog staande graan werpen (*opspeere*). Dat té klein zijn



*Koren maaien in 1960*

duurde nooit lang, men werd al vroeg ingeschakeld bij de oogst. "*Hèè kan er uich ein of twi-e binne, zuu liert er 't waal*" zei men.

Maaïen kon men enkel als het graan voldoende droog was. Daarom kon men ook nooit in de vroege morgen beginnen met maaïen maar meestal pas tegen 9 uur, zodat men 's morgens de kans had om het gewone stal werk te doen. In slechte zomers gebeurde het dat de pastoor 's zondags in de kerk de toelating gaf om op zondag te werken, als het die dag toevallig goed maaïweer was.

Een van de hoogtepunten van een oogstdag was het ogenblik dat de boerin in het veld verscheen met een korf boterhammen en een grote gelakte koffiekkan met een geruite handdoek dichtgebonden. In oogsttijd werd er niet op het eten voor de maaïers bespaard: de kost was er stevig en smaakte dubbel zo goed, gezeten op een dikke graanschoof. Vaak was er koude cacaomelk, meegebracht in een *teitje*, voor de jongeren en bruin bier voor de ouderen. Oogsttijd was ook vaak het moment dat de hesp, die sinds de slacht van het voorjaar aan de zolder te drogen hing, werd aangesneden. Mensenkinderen dat smaakte: een witte en een zwarte snee tegeneen, besmeerd met zelfgemaakte boter en confituur, met daarop een lap *sjoenk*. De boerin werd dan ook meestal op gejuich onthaald. Ook voor het paard was er iets: een dikke snee zwart brood: *ein peirssnèèj*.

Zo' n pauze was er in de voor- en in de namiddag. Als het veld erg ver van de boerderij was gelegen, gebeurde het ook dat het ganse middageten naar het veld werd gebracht, vooral in perioden dat de dagen met goed maaïweer zeldzaam waren. Anders werd er 's



*Zelfbinder uit 1949*

middags naar huis gegaan voor het middagmaal, en - voor de mannen -, ook voor de *i-jnere*, een kort middagslaapje.

's Avonds werd er lang doorgewerkt, vaak tot het stuk graan helemaal gemaaid was. Als het laatste *gezwaard* gemaaid en opgebonden was, moesten de schoven nog in hopen gezet worden om te drogen: het opzette. Van links en rechts werden de schoven bijgedragen en in hopen van 10 stuks rechtop tegen elkaar gezet. Eerst één voor en achter tegen elkaar, dan één links en rechts ertegen, dan één tussen elke twee schoven en tenslotte weer één op de kop voor en achter. De *gelègke* werden stevig met de onderkant (de stok) op de grond geklopt en daarna met een band allemaal aan de kop bijeengebonden. De schoven moesten vanonder ver genoeg uit elkaar staan opdat

de wind er vrij door kon waaien. Op deze manier dienden ze ook soms als schuilplaats bij een onweer of bij het spel van kinderen (*piepke verberge*), alhoewel de boer over dit laatste meestal niet te spreken was.

In het begin der vijftiger jaren verschenen de eerste zelfbinders of pikbinders. De eersten werden getrokken door twee paarden. Deze machines legden maar één band van touw rond de schoven zodat ze aanvankelijk alleen voor haver, tarwe en gerst werden gebruikt. Als men er koren mee maaide werd er met de hand een tweede band van strohalmen bijgelegd.

Als de oogst af was, en de rijen hopen stonden nog te drogen op het veld, werd er tussen de rijen vaak al geploegd of *geexpaterd*, d.L het openbreken van het stoppelveld, tenminste als er in het voorjaar al geen klaver tussen het graan gezaaid was. Daar werd dan het najaar- en wintervoer van de koebeesten op gezaaid: aanvankelijk spurrie (*spörrig*) en later rapen (*green*). Soms werden er lupinen gezaaid als groenbemester.

Was het graan voldoende opgedroogd, dan kon het binnenrijden beginnen. Met de grote wagen, de *leierekar*, reed men langs de graanhopen die door een man werd omhooggestoken met de gaffel, en door een ander, die boven op de kar zat, getast. Dit laatste moest zeer nauwkeurig gebeuren om de last in de rug van het paard zo juist mogelijk te verdelen, om zoveel mogelijk in één keer mee te kunnen nemen, en om te vermijden dat de wagen gedurende de rit naar huis scheef zakte. Vaak werd er met speciale draagstukken boven de rug van het paard ook nog geladen.

De oogst werd, zover dit kon, binnen gestapeld op de schelf (*sjölf*). Op den *dön*, dicht bij de dorsmachine, werd dat graan gestapeld dat men het eerst nodig had en dus als eerste moest gedorst worden: gerst voor de beesten, tarwe en rogge voor brood. Maar de plaats in de schuren was beperkt, zodat de oogst meestal in mijten buiten de boerderij werd gestapeld. Op de Houw hadden sommige boeren een '*paraplu*', een ronde of rechthoekige constructie met een dak uit stro op een houten raam dat aan één paal (of 4 palen bij rechthoekige mijten) kon op en neer gedraaid worden met een windas.

Meestal werden de schoven echter in mijten gestapeld (*mi-jt taste*), rond of rechthoekig van vorm. Dit was specialistenwerk. Een boer werd beoordeeld op de vorm en degelijkheid van zijn graanmijten. De stapel moest recht en stevig zijn en er mocht geen water binnendringen. Om dit te vermijden moesten de schoven lichtjes bergop naar binnen liggen, zodat eventueel binnensijpelend water naar buiten afgevoerd werd. Als onderste laag werden ook eerst mutsaarden aangebracht, waarop een laag stro van vorig jaar kwam. De mijt moest vakkundig afgedekt worden, compleet met regenlijst, met vers gedorsen stro. Een slecht afgedekte mijt kon een ramp betekenen, daar vochtig graan snel schimmelt en onbruikbaar wordt voor brood bijvoorbeeld. Vooral haver was erg gevoelig voor vocht: meer dan ander graan had het de neiging tot 'broeden' waardoor de temperatuur in de mijt soms zo hoog kon oplopen dat er zelfontbranding ontstond.

Brand was de tweede risicofactor waar terdege rekeningmee werd gehouden. Blikseminslag, broei, spelende kinderen (of slapende zwervers) en kwaadwillig opzet konden ook een ramp veroorzaken. Daarom werden de stromijten verzekerd: zoveel meter mijt, waarbij ook de onderlinge afstand tussen de verschillende mijten van belang was en meetelde in de berekening van de premie. Als de mijten dicht bijeen stonden kon een brand vlugger overspringen van de een op de andere mijt.





### *Maken van een graanmijt*

Andere kapers op de kust waren de knaagdieren die zich aan de graanovervloed te goed deden: woelmuis, veldmuis en de hamster ( de *kurewuif*, waarvan de aantallen door katten en uilen binnen aanvaardbare proporties moesten gehouden worden.

Als de oogst veilig opgeborgen was, de velden weer geploegd en ingezaaid waren stond de winter voor de deur en kon er met het dorsen van het graan begonnen worden. De eerste 20 - 30 jaren van deze eeuw gebeurde dit nog met de dorsvlegel op een lemen vloer. In een van de volgende bijdragen komen we speciaal terug op het vlegeldorsen en alles wat daarbij kijken kwam. Deze maal willen we het voornamelijk hebben over het machinaal dorsen.

In de jaren dertig verschenen de eerste loondorsers, die met hun grote machines rondtrokken. Dit waren de zogenaamde '*breeddorsers*', waar de schoven dus dwars ingestoken werden en er met touw gebonden weer uitkwamen. Ze waren aangedreven door zware dieselmotoren die men van ver hoorde daveren. Dit dorsen gebeurde buiten langs de mijten. Omdat hier veel mankracht bij nodig was gingen de boeren elkaar helpen als de loondorser kwam. .

Onze zegsman:

*Als de mensen vroeger 's avonds bijeenzaten, werd er nooit zoals tegenwoordig over geld gepraat alleen over het werk dat er moest gedaan worden.*

Men begon met dit dorsen in het vroege najaar omdat de dagen dan nog langer waren en de kans op goed weer ook groter was. Men mikte meestal op de nazomer, ofwel de '*Mecheelszumer*' of de '*kraneszumer*', duidend op de vaak voorkomende zonnige dagen rond eind september, begin oktober rond Sint Michaël of als de kraanvogels in grote V-formatie naar het zuiden vlogen.

Op de meeste boerderijen had men na de oorlog op den *dön* een eigen kleine dorsmachine staan, meestal een '*kopdorser*'. Hier werden de schoven in de lengte ingestoken. Boven aan de zijkant van de machine was een tafel waar de schoof werd opgelegd, de banden werden verwijderd en het losse graan werd met de aren voorop in de machine geschoven. Daar werd het door een sneldraaiende rol met tanden gegrepen en gedorsen. Aan de voorkant kwam het gedorste stro er weer uit en werd het weer met twee banden gebonden.

Bij de oudere machines moest men het stro er met een haak uithalen. Later kwam er een schudtafel waar het over naar buiten schoof. Het graan viel aanvankelijk door de tafel op de grond onder de dorsmachine en moest daarna in de wanmolen van stof en kaf gescheiden worden. Bij de latere machines ging het graan over verschillende zeven, waarbij het stof werd weggeblazen, en kwam dan via een schuif in de aangekleemde zakken terecht. Aan de linkerkant van de dorsmachine werd het kaf en het stof weggeblazen via een pijp naar het *kaafhok*. Het kaf werd gebruikt als strooisel in de kippenstal of gemengd met stalmest op de akker of in de beemd weer gebruikt.

De kleine dorsmachine in de schuur werd aangedreven door een elektrische motor met aandrijfriem. Aanvankelijk gebeurde dit echter met een *minésie* ( of rosmolen in het A.N.), een mechanisme van stangen en tandwielen dat zich buiten de schuur bevond en werd in gang gehouden door een paard dat in een cirkel rondstapte. Zo was er in Opoeteren een rosmolen bij Jannis en bij Berken.

Men kan zich indenken dat het dorsen in een schuur een stoffige bezigheid was. De werkers zagen elkaar vaak niet staan van het stof en men trachtte met zakdoeken rond hals en voor de mond het ambetante spul zoveel mogelijk te weren. De gelakte koffiekant met het nodige smeersel was dan ook nooit ver uit de buurt.

Vooraleer men kon beginnen met dorsen moest natuurlijk eerst de oogst van de mijten naar binnen in de schuur gebracht worden. Dit moest snel gebeuren want een opengemaakte mijt kon in het najaar of de winter geen nacht ongedekt blijven staan.

Het gedorste graan werd in zakken gestapeld om te gelegener tijd gemalen te worden op de molen. Soms, als het niet echt droog was, moest het op de zolder uitgespreid worden. Dit was dus weer een festijn voor de muizen, en waar veel muizen' zijn, zijn er ook katten. En omdat de katten het losse graan als mulle grond aanzagen waren er vaak onwelriekende verrassingen weggelegd voor diegene die later het graan in de zakken kwam vullen.

Het winnen van het graan was voor de boer een bezigheid Waar hij het jaar rond de handen mee vol had. Het was afhankelijk van zijn vakmanschap en inzicht of de oogst slaagde: de keuze van- het stuk land waar elke soort graan kwam, de juiste bemesting, het goede ogenblik van onkruid bestrijding en de beoordeling van de rijpheid. Het graan was onmisbaar voor de voeding van mens en dier, en voor de noodzakelijke financiële inkomsten.

De vroegere graanakkers zijn zeldzaam geworden in onze Kempen. Maïs heeft de plaats ingenomen van koren, haver en gerst. De weinige korenvelden worden nu in recordtijd door loonwerkers gemaaid. Het is allemaal veranderd en misschien ook wel verbeterd. Maar een beetje nostalgie mag toch, naar vroeger, naar de goede oude tijd?

Theo Dreesen

©Heemkundige Kring "Utersjank" Opoeteren